

BAB I

BUBUKA

1.1 Kasang Tukang Panalungtikan

Basa mangrupa hal anu teu bisa leupas tina kahirupan manusa, lantaran basa mangrupa alat komunikasi dina hirup kumbuhna sapopoé. Sakumaha anu ditétélakeun ku Sudaryat (2004) yén basa téh nyaéta sistem lambang omongan anu dihasilkeun ku pakakas ucap manusa kalawan puguh éntép seureuhna (sistematis) tur ragem (konvensional) antaranggota masarakatna pikeun tujuan patali marga atawa komunikasi.

Salian pikeun pakakas komunikasi, basa boga sababaraha fungsi lianna. Salah sahiji fungsi basa téh nyaéta fungsi patis. Fungsi patis nyaéta basa anu museur kana kontak atawa hubungan harmonis antara panyatur jeung pamiarsa (Sudaryat, 2014). Dina ngagunakeun basa salaku alat komunikasi, panyatur kudu bisa nyieun kontak anu harmonis jeung pamiarsa sangkan proses komunikasi lumangsung kalawan pikaresepeun. Basa ogé miboga fungsi puitik, nyaéta nyieun pesen leuwih *berbobot* (Zaimar, 2002). Ieu hal téh mangaruhan kana milih kekecapan atawa diksi dina prosés komunikasi. Salah sahiji conto implikasina nyaéta ayana rupa-rupa gaya basa.

Gaya basa, nurutkeun Sudaryat (2010), nyaéta rakitan basa (kalimah) anu dipaké sangkan bisa nimbulkeun pangaruh (éfék) anu leleb karasana ka anu maca atawa anu ngadéngékeun, ku jalan ngabandingkeun hiji barang jeung barang séjénna. Panyatur kudu bisa milih diksi atawa basa anu rék dikedalkeun nalika prosés komunikasi jeung pamiarsa. Ieu hal sangkan pamiarsa bisa ngilu anclub atawa kairut kana omongan anu keur diomongkeun ku panyatur. Lian ti éta, ngagunakeun gaya basa téh bisa digunakeun nalika panyatur hayang ngritik hiji hal tan nyinggung ka pamiarsa ku cara ngabalibirkeun naon anu rék ditepikeun ngaliwatan gaya basa.

Gaya basa rakét ogé patalina jeung karya sastra. Loba pangarang anu ngagunakeun gaya basa dina karyana lantaran gaya basa bisa méré kesan atawa éfék anu leuwih jero ka pamaca atawa pangregep tibatan ma'na aslina. Éta karya-karya sastra téh bisa boh dina wanda prosa saperti novél, carita pondok, jeung lianna boh

dina wangun puisi contona sajak, dangding jeung lianna. Salah sahiji karya sastra anu mentingkeun gaya basa téh nyaéta sajak.

Sajak nyaéta karya sastra wangun ugeran anu teu (pati) kauger ku patokan wangunna. Anu dimaksud teu pati kauger nyaéta sajak mah teu kabeungkeut siga puisi-puisi saheulaeunana nyaéta ku aya aturan samodél guru lagu jeung guru wilangan (Isnéndés, 2010). Dina mangsa awalna ieu sajak téh disebutna sajak bébas. Dina sajak kudu aya pamikiran anu kongkrit, nyaéta pamikiran nyata anu diwujudkeun kana médium basa. Unsur-unsur anu aya dina jero sajak téh kayaning diksi, imaji, kecap-kecap konkrét, purwakanti/rima, wirahma/ritme, tifografi jeung gaya basa. Pangarang ngagunakeun gaya basa dina karya sastrana téh sangkan sajak bisa katepikeun kalawan éstétik jeung mere éfék anu leuwih jero.

Di tatar Sunda, sanajan mimiti medalna sajak téh aya anu pro jeung kontra, loba pangarang anu kasohor dina nulis sajak. Sebut waé Kis WS, Godi Suwarna, Ajip Rosidi, Apip Mustopa, Yoséph Iskandar, jeung réa-réa deui. Loba buku-buku antologi atawa kumpulan sajak Sunda anu diterbitkeun. Éta pangarang téh nulis sajak dina rupa-rupa *genre* jeung téma saperti téma silih asih, religi, sosial, nasionalisme, jrrd. Salah sahiji buku antologi sajak anu miboga téma nasionalisme nyaéta “Sajak Sunda Indonésia Emas” anu dipilih jeung dikumpulkeun ku Abdullah Mustappa jeung Taufik Faturohman. Éta buku medal taun 2007 minangka miéling dirgahayu Republik Indonésia anu ka-50 taun. Eusi éta buku téh sajak-sajak Sunda ti sababaraha pangarang anu miboga téma nasionalisme, cinta lemah cai, jeung sajabana.

Sajak di lingkungan sakola mangrupa salah sahiji materi anu ditepikeun dina pangajaran Basa Sunda boh di SD, SMP, boh di SMA. Saluyu jeung KIKD Mata Pelajaran Bahasa Sunda tingkat SMA dina “Kurikulum Tingkatan Daearh Muatan Lokal” anu disusun ku tim pengembang kurikulum (2017), sajak téh diajarkeun di kelas X. Kompetensi Dasar (KD) 3.8 sajak nyaéta *menganalisis isi, struktur, dan aspek kebahasaan*, ari KD 4.8 na nyaéta *menampilkan sajak dengan cara membaca, mendeklamasikan, musikalisas atau dramatisasi*. Struktur téks téh ngawengku kosa kecap, pakeman basa, téma, nada, milih kecap (diksi), rasa, jeung amanah. Aspék kabasaan téh ngawengku istilah husus anu pakait jeung pakeman basa jeung kosa

kecap, éjaan, tanda baca jeung lianna. Éta hal téh anu jadi udagan dina pangajaran basa Sunda.

Salian tina model, metode atawa média, bahan ajar mangrupa instrumén penting dina ngahontal udagan pangajaran di sakola. Bahan ajar nyaéta sagala wangun bahan pangajaran anu digunakeun ku guru dina kagiatan pangajaran (Haerudin, 2019). Bahan ajar digunakeun pikeun ngararancang jeung nalaah pangajaran anu baris dilaksanakeun guru. Ragam wangun bahan ajar ngawengku wangun citak (LKS, handout, buku, modul, brosur, jrrd), wangun audio visual (film/video jeung VCD), wangun audio (kaset, radio, CD audio), wangun visual (foto, gambar, model/maket), jeung wangun multi media (CD interaktif, *computer based learning*, jeung internet).

Buku ajar anu dipaké di SMA di kota Bandung salah sahijina nyaéta buku *Panggelar Basa Sunda* anu disusun ku Sudaryat jeung Hadiansah (2017) diterbitkeun ku Erlangga. Ieu buku téh ngalarapkeun kurikulum 2013 révisi 2017. Dina bagian matéri sajak, gaya basa ngan diguar saliwat padahal gaya basa téh penting dina ngawangun sajak. Gaya basa dina sajak bisa nimbulkeun harti anu beunghar kana eusi sajak, sajak téh jadi *psimatis*, hartina bisa mibanda harti anu mundeul, jero, tur loba (Sudaryat & Hadiansah, 2017)

Bahan ajar dina wangun citak atawa buku nepi ka kiwari kénéh dibutuhkeun. Sanajan jaman geus canggih, aya rasa anu béda nalika maca dina buku jeung maca dina média éléktronik. Dina buku ajar *Panggelar Basa Sunda Kelas X* téh nyutat salah sahiji conto sajak “Agustusan” ku Kis W.S tina buku antologi *Sajak Sunda Indonésia Emas* anu disunting ku Mustappa jeung Faturrohman. Lian ti éta sajak, réa keneh sajak-sajak dina éta buku anu bisa dijadikeun bahan ajar ku guru. Salian ti sajakna anu kawilang loba, sajak-sajak dina éta buku téh miboga téma nasionalisme téa, jadi salian diajar sajakna, guru bisa anumuwuhkeun rasa nasionalisme dina diri siswa. Ieu hal saluyu jeung udagan pamaréntah ayeuna pikeun muwuhkeun rasa cinta ka lemah cai jeung béla nagara. Lantaran diajar ogé mangrupa salah sahiji hal leutik anu bisa dilarapkeun ku siswa keur béla nagara.

Jaman kiwari, siswa anu bisa disebut ogé generasi ngora téh loba anu maké basa dengeun ti batan basa Sunda. Ieu hal téh dipedar dina salah sahiji panalungtikan “Sikap Berbahasa Para Remaja Berbahasa Sunda di Kabupaten Bandung: Suatu

Kajian Sociolinguistik” ku Wagianti spk (2017). Hasilna téh nuduhkeun yén loba anu milih basa Indonésia ti batan basa Sunda dina proses komunikasi dina ranah pendidikan jeung ranah pamaréntahan. Lian ti éta, data dina panalungtikan “Sikap Bahasa dan Pemilihan Bahasa Siswa SMA Di Kota Bandung dan Kabupaten Bandung Terhadap Bahasa Sunda” anu disusun ku Khotimah spk (2020) nuduhkeun yén siswa SMA di kota Bandung dina milih basana leuwih kana maké basa Indonésia batan basa Sunda. Ieu hal lantaran kapangaruhan ogé ku lingkungan sosial, pangaweruh kabiasaan jeung kasang tukang kulawarga. Tina hasil data anu geus dipedar, kasawang kumaha kamampuh basa Sunda generasi ngora ayeuna. Komunikasi ngagunakeun basa Sunda ku kekecepan denotatif (harti sabenerna) ogé kawilang jarang digunakeun, kitu deui ngagunakeun basa Sunda ku kekecepan konotatif anu kudu dipikiran leuwih jero. Lian ti éta, gaya basa téh teu pati digunakeun siswa dina nulis sajak. Ieu hal dumasar kana panalungtikan “Analisis Penggunaan Gaya Bahasa Pada Puisi Karya Siswa SMA di Yogyakarta” ku Rachmadani (2017).

Salian diajar téh pikeun nambahan pangaweruh, aya udagan-udagan sejenna. Éta hal kapedar dina Kompetensi Inti (KI) anu ngawengku sikep réligi, sosial, kognitif jeung psikomotor. Salah sahiji conto sikep anu kudu dihontal téh nyaéta rasa nasionalisme lantaran tina nasionalisme ieu bisa anumuwuhkeun jiwa, sumanget, jeung ajén-ajén patriotik anu pakait jeung rasa cinta ka lemah cai, cinta ka budaya bangsa sorangan, jeung anumuwuhkeun ajén-ajén kréatif jeung inovatif, jeung réa hal deui anu sipatna positif. Tapi dina faktana, ieu rasa nasionalisme téh geus pareum. Ieu hal di dukung dina panalungtikan Irfani (2016) ngeunaan “Nasionalisme Bangsa dan Melunturnya Semangat Bela Negara” anu nétélakeun yén *generasi muda tidak lagi mengenal dengan baik jati diri bangsa, generasi muda sekarang adalah generasi “galau” dengan masalah pribadi*.

Panalungtikan ngeunaan gaya basa kungsi dilaksanakeun, di antarana waé “Gaya Basa Métafora dina Babasan jeung Paribasa Basa Sunda (Tilikan Stilistik jeung Semantik)” ku Fauziah (2014). Éta panalungtikan téh medar rupa-rupa gaya basa hususna gaya basa metafora mijalma, misato jeung mituwuhan dina 1000 babasan jeung paribasa basa Sunda. Aya ogé panalungtikan anu dilaksanakeun ku Cahyad, (2014) anu dijudulan “Kajian Struktural, Stilistika, dan Etnopedagogi

dalam Kumpulan Puisi (Sajak) Periode Tahun 2000-an”. Tuluy aya panalungtikan “Gaya Basa Babandingan dina Novél *Jangji Asih* Karya Aam Amilia pikeun Bahan Pangajaran Aprésiasi Novel di SMP” ku Camelia (2019). Dina éta panalungtikan téh kapanggih aya 87 data gaya basa babandingan. Lian ti éta aya panalungtikan “Diksi dan Gaya Bahasa Puisi-Puisi Kontemporer Karya Sutardji Calzoum Bachri (Sebuah Kajian Stilistik) ku Juwati (2017). Dina éta panalungtikan kapanggih loba gaya basa hiperbola anu digunakeun ku pangarang pikeun ngawangun konsép éstétis.

Sanajan ieu panalungtikan téh sarua médar ngeunaan gaya basa, tangtu aya bédana jeung panalungtikan saméméhna. Lian ti objekna anu béda nyaéta maluruh gaya basa babandingan katut wanda sarta ma’na anu aya dina sajak Sunda, ieu panalungtikan ogé dipatalikeun jeung bahan ajar di sakola hususna SMA.

Dumasar kana katerangan di luhur, panalungtikan ngeunaan gaya basa dina buku antologi “Sajak Sunda Indonésia Emas” perlu digarap. Ku kituna panalungtikan anu judulna “Gaya Basa Babandingan dina Buku Antologi *Sajak Sunda Indonésia Emas* pikeun Bahan Ajar di SMA” dilaksanakeun.

1.2 Idéntifikasi jeung Rumusan Masalah

1.2.1 Idéntifikasi Masalah

Sabada kasang tukang dipedar di luhur, kapanggih aya sababaraha idéntifikasi masalah, nyaéta:

- a. gaya basa réa kapanggih dina karya sastra;
- b. gaya basa babandingan réa dipake dina karya sastra wangun sajak;
jeung
- c. kurangna pangaweruh siswa kana gaya basa babandingan;
- d. siswa jarang maké gaya basa dina ngawangun sajak.

1.2.2 Rumusan Masalah

Dumasar kana kasang tukang anu ditétélakeun saacanna, satuluyna baris aya rumusan masalah. Anapon ieu di handap dirumuskeun masalahna dina wangun kalimah pananya.

- a. Kumaha wanda gaya basa babandingan dina buku antologi *Sajak Sunda Indonésia Emas*?

- b. Kumaha ma'na tina gaya basa babandingan anu nyampak dina buku antologi *Sajak Sunda Indonésia Emas*?
- c. Kumaha larapna hasil panalungtikan gaya basa babandingan pikeun bahan pangajaran sajak di SMA?

1.3 Tujuan Panalungtikan

Dumasar kana rumusan masalah di luhur, ieu panalungtikan téh dibagi jadi dua tujuan, nyaéta tujuan umum jeung tujuan husus.

1.3.1 Tujuan Umum

Tujuan umum tina ieu panalungtikan nyaéta pikeun mikanyaho tur ngadéskripsikeun gaya basa babandingan dina buku antologi *Sajak Sunda Indonésia Emas* ku Abdullah Mustappa jeung Taufik Faturohman pikeun bahan pangajaran sajak di SMA.

1.3.2 Tujuan Husus

Salian ti tujuan umum anu geus disebutkeun di luhur, ieu panalungtikan gé miboga tujuan husus, pikeun ngadéskripsikeun tilu hal saperti ieu di handap.

- a. Wanda gaya basa babandingan dina buku antologi *Sajak Sunda Indonésia Emas*.
- b. Ma'na gaya basa babandingan anu aya dina buku antologi *Sajak Sunda Indonésia Emas*.
- c. Larapna gaya basa babandingan dina buku antologi *Sajak Sunda Indonésia Emas* pikeun dijadikeun bahan pangajaran dina matéri sajak di SMA.

1.4 Mangpaat Panalungtikan

Mangpaat tina ieu panalungtikan dibagi jadi dua nyaéta mangpaat tioritis jeung mangpaat praktis.

1.4.1 Mangpaat Téoritis

Mangpaat tioritis dina ieu panalungtikan nyaéta pikeun élmu sastra, élmu sémantik, jeung élmu pédagogik.

- a. Pikeun élmu sastra, ieu panalungtikan bisa dipaké pikeun ngajembaran pangaweruh gaya basa babandingan dina sajak Sunda.
- b. Pikeun élmu semantik, ieu panalungtikan bisa dipaké ngajembaran ulikan harti gaya basa babandingan dina sajak Sunda

- c. Pikeun élmu pédagogik, ieu panalungtikan bisa dipaké pikeun ngajembaran tiori bahan ajar basa Sunda.

1.4.2 Mangpaat Praktis

Mangpaat sacara praktis dina ieu panalungtikan pikeun guru, murid, anu nalungtik, anu maca jeung masarakat.

- a. Pikeun guru, lamun dipatalikeun kana atikan, bisa dijadikeun pikeun acuan bahan pangajaran nyaéta pangajaran sajak Sunda hususna dina gaya basa babandingan.
- b. Pikeun murid, sangkan pamahaman siswa bisa leuwih lega kana gaya basa babandingan anu aya dina sajak.
- c. Pikeun anu nalungtik, bisa nambahan pangaweruh tur neuleuman deui kana pedaran ngeunaan gaya basa babandingan.
- d. Pikeun anu maca, bisa méré informasi anu leuwih jembar ngeunaan gaya basa babandingan hususna tina sajak Sunda.
- e. Pikeun masarakat, bisa nambahan pangaweruh ngeunaan gaya basa babandingan dina sajak Sunda.

1.5 Raraga Tulisan

Ieu tulisan téh dipidangkeun dina lima bab. Eusi tina tiap-tiap bab didadarkeun ieu di handap.

Bab 1 bubuka, eusina medar ngeunaan kasang tukang masalah dina ieu tulisan, rumusan masalah, tuluy aya tujuan panalungtikan anu dibagi deui jadi tujuan umum jeung tujuan husus, sanggeus éta aya mangpaat panalungtikan anu kabagi deui jadi dua nyaéta mangpaat tioritis jeung mangpaat praktis, jeung pamungkas aya raraga tulisan.

Bab II ulikan teori, panalungtikan samemehna jeung raraga mikir. Dina ieu bab dipedar ngeunaan tiori-tiori anu aya patalina jeung gaya basa anu ngawengku stilistik, wangenan gaya basa, wanda gaya basa, ma'na gaya basa. Lian ti éta ngabahas ogé ngeunaan sajak sarta tiori bahan ajar.

Bab III metode panalungtikan eusina ngeunaan data jeung sumber data, desain panalungtikan, metode panalungtikan, instrumen panalungtikan, téhnik ngumpulkeun data jeung téhnik ngolah data.

Aulia Khafiyah Nadila, 2021

GAYA BASA BABANDINGAN DINA ANTOLOGI SAJAK SUNDA INDONÉSIA EMAS PIKEUN BAHAN AJAR DI SMA

Universitas Pendidikan Indonesia | repository.upi.edu | perpustakaan.upi.edu

Bab IV hasil panalungtikan jeung pedaran. Dina ieu bab dipedar ngeunaan hasil panalungtikan jeung pedaranana ngeunaan analisis gaya basa babandingan dina buku SSIE.

Bab V kacindekan, implikasi jeung rékoméndasi tina hasil panalungtikan. Dina ieu bab dipedar kacindekan, implikasi, jeung rékoméndasi tina hasil analisis panalungtikan.